

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka ir reikšmė moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi

Aurelijus Gutauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius

Socialinių mokslų (teisė) daktaras

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius

Tel.: (+370 5) 236 6167

El. paštas: aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, konstituciniai principai, Konstitucinio Teismo nutarimai, kasacinis teismas

Įvadas į problemą¹

Konstitucija yra daugiau nei straipsnių rinkinys; jos turinys iš dalies yra Konstitucinio Teismo jurisprudencinės veiklos rezultatas. Konstitucinio Teismo jurisprudencija įkvėpė Konstitucijai turinį ir prasmę, todėl ji tapo gyvu instrumentu ir veiksmingu aktu, galinčiu daryti tiesioginę įtaką asmenų gyvenimui ir gerovei (Pūraitė-Andrikienė, 2022, p. 7). Konstitucinių normų ir principų prioritetą bei viršenybę baudžiamosios teisės normoms suponuoja ir įstatymų leidėjo, ir teismo pareigą jų laikytis savo veikloje (Abramavičius, 2004, p. 12). Vertinant konstitucinių principų analizę baudžiamosios teisės specialiosios dalies nuostatų požiūriu galima teigti, kad Konstitucinis Teismas daugiausia dėmesio skiria teisinės valstybės, proporcingumo, asmens lygybės įstatymui, nuosavybės teisės apsaugos, taip pat draudimo bausti antrą kartą už tą pačią veiką principų turiniui baudžiamosios teisės specialiojoje dalyje atskleisti (Prapiestis, 2021, p. 60–61). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintus esminius baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės aspektus Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas interpretavo kaip baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės konstituci-

1 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad straipsnio autorius tęsia jau anksčiau pradėtą konstitucinės jurisprudencijos įtakos baudžiamosios justicijos formavimuisi analizę. Plačiau apie tai žr.: Gutauskas, 2013, 127–153.

nus pagrindus, kuriuos reikia aiškinti atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, taip pat į tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, ir jos turi būti saugomos ir ginamos (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Akivaizdu, kad konkrečias tiek baudžiamosios teisės, tiek ir baudžiamojo proceso normas reikia aiškinti ir taikyti atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimus, kurie turi didžiąją praktinę reikšmę. Štai prof. G. Goda pažymi, jog Konstitucinio Teismo išaiškinimai gali daryti teigiamą įtaką baudžiamojo proceso teisės raidai (Goda, 2014, p. 248). Net ir taikant tas normas, dėl kurių konstitucingumo Konstitucinis Teismas nėra tiesiogiai pasisakęs, būtina atsižvelgti į bendruosius teisės principus, detaliau atskiruose Konstitucinio Teismo nutarimuose (Gruodytė, 2016, p. 119).

Taigi, konstitucingumo idėjos vis labiau įsitvirtina tiek įstatymų leidybos procese priimant įstatymus ir juos vertinant konstitucingumo aspektu, tiek ir teismų praktikoje, teismams įgyvendinant teisingumą ir priimant ne tik formaliai teisėtus, bet ir teisingumą įgyvendinančius sprendimus. Šiuolaikiniame Konstitucinio Teismo nutarimų poveikio bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų bylų nagrinėjimo praktikai formuoti diskurse jau tapo aksioma teiginys, kad taikant teisės normas yra jaučiama vis didesnė konstitucinių imperatyvų ir vertybių įtaka. Teisės mokslo literatūroje įprasta tokį reiškinių vadinti teisės konstitucionalizacija (Urbaitis, 2007, p. 58). Taigi, koks Konstitucinio Teismo jurisprudencijos vaidmuo formuojant modernią baudžiamąją politiką Lietuvoje ir bus mėginama atsakyti šiame straipsnyje. Pažymėtina, kad šia tema aprėpiamus vienus ar kitus konstitucinės jurisprudencijos įtakos baudžiamajai justicijai aspektus yra nagrinėję Lietuvos mokslininkai: prof. A. Abramavičius, prof. J. Prapiestis, prof. G. Švedas, prof. E. Jarašiūnas, prof. E. Gruodytė ir kt.

1. Baudžiamųjų įstatymų kokybės problema ir Konstitucijos poveikis baudžiamųjų įstatymų leidybai

Gyvenimas rodo, kad teisėkūra neapdrausta nuo nevienodo kuriamos teisės turinio suvokimo ar net reguliavimo klaidų, vidinio nesuderinamumo ir spragų. Teisėkūroje, ypač kolektyvinėje, tam tikros nuostatos dažnai nėra vienodai suprantamos net jas kuriant. Kai kurioms iš jų randamos kompromisinės formuluotės, paliekant ateičiai išsiaiškinti jų turinį, ir toks kelias kartais būna vienintelis įmanomas, jei norima apskritai „ką nors“ nustatyti. Galimos ir klaidos, nuo kurių neapdraustas joks teisėkūros subjektas. Jis taip pat neapdraustas nuo tokio savo teisinės kūrybos rezultato, kai „nustatytas“ teisinis reguliavimas yra prieštaringas arba toks neaiškus, kad tą teisę taikantis subjektas turi ne tiek „rasti“ teisinio teksto prasmę, kiek tą prasmę į jį „įdėti“. Dominuoja vertybinės dimensijos, kurios yra vertinamojo pobūdžio, ir

pan. O jų turinio atskleidimas ir plėtotė deleguota būtent teismui. Įstatymų leidėjas gali laisvai reguliuoti svarbius visuomeninius santykius, ieškodamas pusiausvyros tarp skirtingų socialinių vertybių. Tačiau siekiant šių vertybių pusiausvyros įstatymų leidėjo teisė nėra absoliuti ir ribojama Konstitucijos (1992). Įstatymų leidėjas turi tiesiogiai iš Konstitucijos kylančią pareigą užtikrinti, kad būtų išlaikyta įvairių Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra ir įstatyme aiškiai ir nedviprasmiškai būtų suformuluoti draudimai, kuriais ribojamos konstitucinės teisės.

Atskirai reikėtų paminėti probleminius atvejus dėl nusikalstamų veikų, įtvirtintų baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje, kurias apibrėžti vartojami blanketiniai požymiai ir kurių turinį atskleisti palikta teismų praktikai. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad blanketinių ir vertinamųjų požymių turinys tiesiogiai neišplaukia iš baudžiamojo įstatymo teksto, todėl gali prieštarauti konstituciniams teisinės valstybės, asmens lygybės prieš įstatymą ir teisėtų lūkesčių principams (Švedas, 2017, p. 67).

Baudžiamojo įstatymo kokybė ir stabilumas užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių ir laisvių apsaugą. Kita vertus, pats Baudžiamasis kodeksas privalo būti apsaugotas nuo impulsyvių keitimų ir papildymų bei jų pagrindu besiformuojančios ydingos teismų praktikos. Lietuvos valstybei siekiant atitikti šiuolaikinių demokratinių teisinių valstybių standartus, visose valstybės veiklos srityse, valstybės, visuomenės, žmonių santykiuose didėja konstitucinių principų (pavyzdžiui, teisinės valstybės, teisėtumo, visų lygybės prieš įstatymą ir kt.) reikalavimų laikymosi svarba. Šių pamatinių valstybės, visuomenės, žmonių kokybiško gyvenimo principų reikalavimų nuoseklus laikymasis keičia teisinę sistemą, daro įtaką baudžiamajai teisėkūrai ir teismų praktikai ir kt. (Prapiestis, 2021, p. 32). Be to, įstatymų leidėjas, kurdamas ir priimdamas baudžiamuosius įstatymus, taip pat privalo vadovautis ir Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu. Teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti tikslingumo, proporcingumo, pagarbos asmens teisėms ir laisvėms, atvirumo ir skaidrumo, efektyvumo, aiškumo bei sistemiškumo principai, kurie reiškia, kad teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus, glaustas, suprantamas, tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas, o teisės normos turi derėti tarpusavyje (2012).

Deja, baudžiamųjų įstatymų kokybės problemą lemia perteklinė ir nenuosekli įstatymų leidyba, kuriai būdingas pernelyg didelis pasitikėjimas BK normų veiksmingumu. Manytina, svarbiausias baudžiamųjų įstatymų kokybės rodiklis turėtų būti aiškumas, koks konkrečiai nusikalstamas elgesys kriminalizuojamas, neabejotinas šio elgesio pavojingumas ir tikras įsitikinimas, kad į jo definiciją neįtraukta to, ko nesiekama kriminalizuoti. Tačiau tenka pripažinti, kad definicijų aiškumas ir konkretumas vis dar nėra tapęs baudžiamųjų įstatymų leidybos prioritetu, nors būtent šie bruožai yra vieni iš svarbiausių baudžiamosios atsakomybės legitimumo reikalavimų (Fedosiuk, 2016, p. 31).

Atkreiptinas dėmesys į tai, Konstitucinis Teismas pabrėžia konstitucinio teisinės valstybės principo svarbą. Konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa teisės sistema ir pati Konstitucija. Teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose, todėl šis principas turi būti aiškinamas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje deklaruojamos atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas). Konstitucinio teisinės valstybės principo esmė ta, kad valstybės valdžios laisvė yra ribojama įstatymu, kuriam privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, taip pat ir įstatymų leidėjas, nes jo diskreciją riboja aukščiausiasis įstatymas – Konstitucija. Tai reiškia, kad visi teisės aktai, taip pat visų valstybės ir savivaldybių institucijų ir pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją ir jai neprieštarauti (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Teisinės valstybės principas yra ypač platus konstitucinis principas, apimančias daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Taigi šio principo turinys turėtų būti atskleidžiamas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas ir įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, ginamas ir saugomas vertybes, taip pat atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų turinį (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas). Pasak oficialiosios konstitucinės doktrinos, iš teisinės valstybės principo ir iš jo kylančių teisinio tikrumo ir aiškumo imperatyvų išplaukia šie pagrindiniai teisėkūros reikalavimai įstatymų leidėjui (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Pirmiausia, siekiant užtikrinti, kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie reikalavimai jiems keliami įstatymuose, teisės normos turi būti nustatytos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami bei turi būti vieši ir prieinami. Taip pat įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas ir nuoseklus, ypač kai teisės normos (formuluotės) yra susijusios su konstitucinių asmens teisių įgyvendinimu ir ribojimu ir (ar) teisinės atsakomybės nustatymu. Be kita ko, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios bei turi būti užtikrintas teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna.

Taip pat akcentuojamas ir implicitinio teisinio reguliavimo ydingumas. Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi kalbinę išraišką. Tačiau tiek teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, tiek Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplisicinių nuostatų visumos (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Todėl reikėtų vertinti eksplisicitinį ir implicitinį turinį kaip teisės akto formą. Kalbant apie teisinio reguliavimo fiksavimo būdą, jis gali būti ne tik aiškus, bet ir numatomas. Pagal oficialiąją konstitucinę doktriną implicitiškai įtvirtintas teisinis reguliavimas – toks reguliavimas, kuris papildo ir išplečia eksplisicinį teisinį reguliavimą (*inter alia*, teisinis regu-

liavimas, įtvirtinantis elgesį, priešingą eksplicitiškai įtvirtintam) ir yra įtvirtintas konkrečiuose teisės aktuose ne eksplicitiškai, *expressis verbis*, bet implicitiškai, ir yra išvestas iš eksplicitinių teisės normų aiškinant teisę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas, be to, pažymėjo, kad implicitinis teisinis reguliavimas taip pat gali prieštarauti Konstitucijai. Atsižvelgiant į tai, Konstitucinis Teismas tiria tokį teisinį reguliavimą, kuris *expressis verbis* įtvirtintas tuose teisės aktuose (jų dalyse) eksplicitiškai, taip pat tokį teisinį reguliavimą, kuris tuose teisės aktuose (jų dalyse) įtvirtintas implicitiškai ir yra išvestas iš eksplicitinių teisės nuostatų aiškinant teisę. Tai reiškia, kad implicitinis reguliavimas gali būti konstituciškai ginčijamas ir vertinamas. Kitaip tariant, gali būti tikrinama, ar įstatymų leidėjo pasirinkta tam tikra santykių reguliavimo forma atitinka Konstituciją.

Žinoma, ne visi sudėtingi baudžiamojo įstatymo taikymo klausimai yra nu-
lemti įstatymo trūkumų, nes objektyviai šiais bendro pobūdžio teisės aktais nega-
lima detaliam reglamentuoti visų praktiškai pasitaikančių situacijų. Baudžiamojo
įstatymo normas taikyti neretai yra sudėtinga dėl pačių jame vartojamų teisinių
sąvokų sudėtingo vertinamojo pobūdžio, būtinumo jas taikant atsižvelgti į įvairias
aplinkybes ir tinkamai jas įvertinti. Bylų sudėtingumą gali lemti ir būtinybė aiški-
nant BK sąvokas kartu interpretuoti bendrųjų konstitucinių principų turinį. Štai,
kad ir teisingumo principas kasacinėje jurisprudencijoje plėtojamas tiek baudžia-
mosios teisės, tiek baudžiamojo proceso teisės įvairių institutų kontekste. Taip pat
ne tik atsakomybės neišvengiamumo, bet ir humanizmo, atsakomybės diferencija-
vimo, bausmės individualizavimo, proporcingumo, bausmės ekonomijos, minėto
teisingumo principo bei kitų konstitucinių principų reikalavimų suderinimas ir
laikymasis nagrinėjant baudžiamąsias bylas užtikrina šiuolaikinės baudžiamosios
teisės paskirties, funkcijų įgyvendinimą.

Dar vienas svarbus analizuojamos problematikos aspektas – veikų krimi-
nalizavimas, kuris priklauso nuo valstybės baudžiamosios politikos, o įstatymų
leidėjas, kriminalizuodamas veikas, turi diskreciją. Vis dėlto, kriminalizuojant
veikas, turi būti vertinama, ar kriminalizavimas yra būtinas. Ypač nesant aiškaus
baudžiamajame įstatyme numatyto draudimo taikyti baudžiamąją atsakomybę
už veiką, atitinkančią administracinio nusižengimo požymius, tampa kur kas
sunkiau atskirti baudžiamąją atsakomybę nuo administracinės, dėl ko asmeniui
gali būti nepagrįstai taikoma griežtesnė (baudžiamoji) atsakomybė. Konstitucinis
Teismas yra nurodęs, jog kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusi-
kaltimu ar kitokiu pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiek-
ti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu priemonėmis (admi-
nistracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomeninio poveikio
priemonėmis ir kt.) (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).
Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad sprendžiant veikų

kriminalizavimo tikslingumo klausimus ypač atkreiptinas dėmesys į baudžiamosios ir administracinės atsakomybės ryšį. Vertinant, ar atsakomybė už neteisėtą veiką priskirtina administracinės, ar baudžiamosios teisės sričiai, pabrėžtina, kad baudžiamoji ir administracinė atsakomybė priklauso viešajai teisei ir pagal savo reguliavimo turinį ir metodus turi daug bendrybių, nors kartu galima išvelgti ir svarbių skirtumų. Panašią poziciją Konstitucinis Teismas yra išsakęs ir 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime.

Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, nevaržyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi, nesant aiškios ir tiksliai įstatyme įtvirtintos baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atskirties (nenustačius, jog draudžiama traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, kai jo veika atitinka administracinio nusižengimo požymius), negali būti užtikrinamas atsakomybės taikymo proporcingumas, teisingumo ir teisinės valstybės principai. Toks teisinis reguliavimas, kuris neleidžia griežtai atskirti baudžiamosios atsakomybės nuo kitų rūšių atsakomybės, savaime prieštarauja Konstitucijoje įtvirtintoms vertybėms. Iš paminėtų Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatų matyti, kad Konstitucinis Teismas, nors ir pažymi esant įstatymų leidėjo diskreciją kriminalizuoti veikas, iš esmės neigiamai vertina nereikalingą nepakankamai pavojingų veikų kriminalizavimą.

2. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka šiuolaikiniam kasaciniam procesui

Kalbant apie Konstitucinio Teismo išaiškinimų svarbą kasaciniam procesui, pažymėtinos šio teismo nuostatos, susijusios su kasacinio teismo išskirtinumu bendrosios kompetencijos teismų sistemoje, baigiamųjų teismo aktų tikslumu ir aiškumu, galiausiai su vienodos praktikos formavimu baudžiamosiose bylose.

Kasacinės instancijos teismas priimtus nuosprendžius ir nutartis, dėl kurių paduotas kasacinis skundas, tikrina tik teisės taikymo aspektu (BPK 376 straipsnio 1 dalis). Tai reiškia, kad skundžiamų teismų sprendimų teisėtumas kasacine tvarka tikrinamas remiantis šiuose sprendimuose nustatytomis bylos aplinkybėmis, iš naujo įrodymų nevertinant ir naujų faktinių bylos aplinkybių nenustatant². Ar teisingai įvertinti įrodymai ir nustatytos faktinės bylos aplinkybės, sprendžia

2 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-221/2008, Nr. 2K-P-9/2012.

apeliacinės instancijos teismas³. Kasacinio skundo argumentai savaip interpretuojant įrodymus ir ginčijant teismo nustatytas faktines aplinkybes nėra kasacinio nagrinėjimo dalykas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-402/2010). Bylą nagrinėjant kasacine tvarka tikrinama, ar, vertinant byloje surinktus įrodymus, nustatant bylos aplinkybes, nebuvo padaryta esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, ar pagal byloje nustatytas aplinkybes teismai tinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą.

Dažnai iš kasacinių skundų turinio matyti, kad dalis juose nurodytų įstatymų pažeidimų argumentuojama ginčijant nuteistųjų kaltę dėl šiems inkriminuotų nusikalstamų veikų padarymo nesutinkant su žemesnės instancijos teismų atliktu tam tikrų įrodymų vertinimu, faktinių aplinkybių nustatymu. Kasatorių kasaciniuose skunduose paprastai dalis teiginių yra nulemta būtent įrodymų vertinimo ir jų pakankamumo klausimų – kasatoriai savaip interpretuoja parodymus, įvairias bylos aplinkybes, suponuodami savo išvadas ar abejodami dėl parodymų nuoseklumo ir išsamumo. Tačiau įrodymų vertinimo rezultatas, teismų sprendimų atitiktis ar neatitiktis faktinėms bylos aplinkybėms yra fakto, o ne teisės klausimas. Kita vertus, vertėtų pažymėti, kad pastaruoju metu galima išgirsti nuomonių, jog Lietuvos kasacinis teismas tampa „antrąja“ apeliacine instancija, kuri vis dėlto vertina (pervertina, nustatinėja) faktines bylos aplinkybes iš naujo ir tokiu būdu praranda kasacinio teismo išskirtinumą. Tai, kad skirtingoms proceso stadijoms turi būti keliami skirtingi uždaviniai, yra pažymėjęs ir Konstitucinis Teismas. Štai viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas akcentuoja tai, jog daugelyje demokratinių teisinių valstybių yra susiklosčiusi ir nėra kvestionuojama tokia bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos tradicija, kai šie teismai sudaro trijų pakopų instancinę sistemą: toje sistemoje yra skiriamas bylų nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, apeliacinės instancijos teisme (kai, *inter alia*, iš naujo tiriami ir vertinami bylai išspręsti reikšmės turintys faktai) ir kasacinės instancijos teisme (kai jokie bylai išspręsti reikšmės turintys faktai nėra iš naujo nustatomi, nes tai jau yra padaręs apeliacinės instancijos teismas, bet yra iš naujo sprendžiami teisės taikymo klausimai) (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Suteikus kasaciniam teismui galimybę iš naujo tirti bei vertinti įrodymus, neišvengiamai kiltų tokios procesinės tvarkos atitikties Konstitucijai klausimas (Goda, 2016, p. 305). Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime akcentuojama, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų ištrintas esminis skirtumas tarp bylų proceso pirmosios instancijos teisme, bylų proceso apeliacinės instancijos teisme ir (arba) bylų proceso kasacinės instancijos teisme, taip pat nustatyti tokio teisinio regulia-

3 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-181/2008, Nr. 2K-7-107/2013, Nr. 2K-7-88/2014, Nr. 2K-P-135-648/2016.

vimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų paneigta Lietuvos apeliacinio teismo, kaip apeliacinės instancijos teismo, ir (arba) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos teismo, konstitucinė prigimtis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Taigi, kasacinės instancijos teismas nėra trečioji teisminė instancija, iš naujo vertinanti bylos įrodymus jų patikimumo bei pakankamumo aspektais ir nurodanti, kuriais bylos duomenimis privalu remtis, o kuriuos reikia atmesti. Be to, ir baudžiamojo proceso įstatymas kasacinės instancijos teismui nesuteikia galimybės nagrinėti fakto klausimų (BPK 376 straipsnio 1 dalis) ir nustatinėti įrodytomis pripažintų ar nepripažintų bylos aplinkybių. Bylą procesas kasacinės instancijos teisme turi suteikti garantijų, kad kasacinę patikrą perėjusioje baudžiamojoje byloje materialios ar procesinės teisės nuostatos, dėl kurių turinio ir taikymo proceso dalyvių nuomonės gali skirtis, pritaikytos teisingai. Būtent baudžiamojo proceso įstatymo 369 straipsnyje yra įtvirtinti apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindai. Todėl kasaciniame teisme kasatorių argumentai, susiję su faktinių aplinkybių nustatymu, taip pat pateikiamu įrodymų vertinimu, turėtų būti nagrinėjami tik tiek, kiek jie susiję su BPK 369 straipsnio 1 dalyje įtvirtintais bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindais.

Konstitucinio Teismo svarba kasaciniam procesui išryškėja ir kalbant apie baigiamuosius teismo aktus. Štai remiantis Konstitucinio Teismo išaiškinimais, baigiamieji teismo aktai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims, o jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija, kiekvienoje konkrečioje byloje kasacinis teismas turėtų spręsti, kad ydingai surašytas apskūstas teismo baigiamasis aktas (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas). Akivaizdu, baudžiamojo proceso principus geriausiai atitiktų tokia kasacinė praktika, kai nedideli surašymo trūkumai kasacinėje nutartyje būtų konstatuojami, bet netraktuojami kaip pagrindas naikinti apskūstą sprendimą. Tuo tarpu rimtos motyvavimo klaidos, net ir tuo atveju, kai galėtų būti manoma, kad nuosprendžio ar nutarties rezoliucinė dalis yra teisinga, turėtų lemti apskūsto nuosprendžio ar nutarties panaikinimą. Ko gero, būtų logiška iš dalies skirtingus standartus taikyti ir atsižvelgiant į tai, ko siekiama kasaciniu skundu. Kasacinės nutartys naikinti dėl nekokybiško surašymo palankius išteisingajam sprendimus turėtų būti priimamos kur kas rečiau už nutartis, kuriomis dėl netinkamo surašymo būtų naikinami kaltinamajam nepalankūs teismų baigiamieji aktai (Goda, 2016, p. 310–311).

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra akcentavęs ir vienodos praktikos formavimo baudžiamosiose bylose svarbą. Nors Konstitucinio Teismo nutarimuose nėra pabrėžta kokios nors ypatingos kasacinės praktikos reikšmės, tačiau kasacinis teismas, kaip galutinė baudžiamųjų bylų nagrinėjimo instancija, neišvengiamai yra autoritetingiausias precedentų formuotojas. Vadovaudamasis Konstitucinio Teismo suformuotais precedentinės teisės pagrindais, kasacinis

teismas praktiką formuoja nutartimis, priimtomis konkrečiose bylose. Kasacinis teismas taip pat publikuoja atskirų baudžiamųjų bylų praktikos apžvalgas. Apžvalgos ir jose pateikiamos išvados nėra privalomos, tačiau turi didelę metodinę ir informacinę reikšmę teismams.

Anot Konstitucinio Teismo, pirmiausiai tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų precedentų. Taip pat privalomų ar rekomendacinių nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos, ir pan. davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine ar kasacine tvarka (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Vystydamas ankstesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje plėtotą doktriną apie vienodos teismų praktikos svarbą, Konstitucinis Teismas nurodė, kad teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoriate rationis*; rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga. Todėl teismų precedentai negali būti nemotyvuotai ignoruojami (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas). Taigi, po Konstitucinio Teismo išaiškinimų dėl teismo precedentų kaip teisės šaltinių kasacinio teismo vaidmuo užtikrinant vienodą teismų praktiką baudžiamosiose bylose padidėjo dėl šio teismo konkrečiose bylose priimamų kasacinių nutarčių. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad reikšmingiausiais precedentais laikomos išplėstinės septynių teisėjų kolegijos bei kasacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartys. Be kita ko, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų reikšmė svarbi ne tik aiškinant įstatymus, bet ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Konstitucinio Teismo nutarimų motyvuojamosios dalys (*obiter dictum*) yra svarbus šaltinis, į kurį apeliuoja teismai, motyvuodami nuosprendžius ir nutartis, įskaitant ir nusikalstamų veikų kvalifikavimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011).

3. Konstitucinių asmens teisių ribojimo sąlygos

Konstitucinis Teismas, apibūdindamas bendrąsias konstitucinių teisių ribojimo sąlygas, yra konstatavęs, kad asmens teisių ir laisvių ribojimai yra galimi ir jie laikomi pateisinamais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) yra būti demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas rodo, kad ribojimai turi būti nustatyti tik įstatymo, kuris yra paskelbtas, o tokio įstatymo normos turi būti pakankamai aiškiai suformuluotos (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas, toliau plėtodamas oficialiąją konstitucinę doktriną

dėl konstitucinių asmens teisių ribojimo sąlygų, ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją galima riboti asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, jei laikomasi šių sąlygų: ribojimai nustatyti įstatymo; ribojimai yra būti demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nepaneigiama teisių ir laisvių prigimtis ir esmė; laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Kaip matyti iš oficialiosios konstitucinės doktrinos, taikomos konkrečioms asmens teisėms ir laisvėms, analizės, šios keturios sąlygos nuolat kartojamos tikrinant kiekvienos teisės normos, nustatančios tokių teisių ar laisvių ribas, konstitucingumą. Pažymėtina, kad šios sąlygos aptariamoms ir EŽTT praktikoje. Teisinio pagrindo vidaus teisėje egzistavimo nepakanka, kad būtų laikomasi teisėtumo principo. Be to, teisinis pagrindas turi būti tam tikros kokybės, t. y. jis turi būti suderinamas su teisinės valstybės principu ir turi suteikti laisvę nuo savavališkumo ar garantijas nuo jo (EŽTT 2004 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *East West Alliance Limited prieš Ukrainą*). Teisėtumo principas taip pat suponuoja, kad taikytinos vidaus teisės nuostatos yra pakankamai prieinamos, tikslios, jų taikymo rezultatas – numatomas (EŽTT 2022 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Taganrog LRO ir kiti prieš Rusiją*). Teisės norma negali būti laikoma „įstatymu“, jeigu ji nėra suformuluota pakankamai tiksliai, kad asmuo galėtų reguliuoti savo elgesį ir turėtų galimybę – jeigu reikia, gavęs atitinkamą patarimą – numatyti pasekmes, kurias gali sukelti tam tikras veiksmas (EŽTT 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*).

Analizuojant žmogaus teisių ir laisvių ribojimo teisėtumo ir suvaržymo priemonių proporcingumo siekiamam tikslui klausimą, pažymėtina, kad vienas iš svarbiausių formaliųjų žmogaus teisių ribojimo konstitucingumo reikalavimų yra tai, kad nė viena pagrindinė žmogaus teisė negali būti apribota kitaip, kaip tik aukščiausios juridinės galios aktu – įstatymu, kuris negali prieštarauti Konstitucijai (Konstitucijos 7 str. 1 d.). Be to, konkrečios žmogaus teisės ribojimo (varžymo, siaurinimo) tikslas, pagrindai, sąlygos ir apimtis įstatyme turi būti aiškiai ir konkrečiai apibrėžti, kad nekiltų abejonių, sudarančių pagrindą žmogaus teisių ribojimo funkcijų perkelti vykdomosios ar teisminės valdžios nuožiūrai. Štai Baudžiamojo proceso kodekso 151 straipsnyje įtvirtintas laikinas nuosavybės teisės apribojimas (2002). Šiame straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė yra taikoma, jei yra bent vienas iš baudžiamojo proceso įstatyme numatytų pagrindų, t. y. kai procese turi būti užtikrintas civilinis ieškinys, galimas turto konfiskavimas ar išplėstinis turto konfiskavimas. Kitaip tariant, šia norma yra suvaržoma asmens teisė į nuosavybės neliečiamumą. Konstitucinės asmens teisės ir laisvės nėra absoliučios ir tam tikrais, aiškiai įstatymo nustatytais atvejais, gali būti suvaržomos. BPK 151 straipsnyje nustatyti nuosavybės teisių suvaržymo pagrindai, tvarka, subjektai, terminai, apskundimo tvarka, tačiau nenustatyta, kokia apimtimi gali būti

pritaikytas laikinas nuosavybės teisės apribojimas. Pastaruoju metu teismų praktikoje taikant šią baudžiamojo proceso normą kyla neaiškumų, nes vienintelė teisėta sąlyga skirti laikiną nuosavybės teisės apribojimą – pareikšti įtarimai, dėl kurių gali būti pareikštas civilinis ieškinys, teoriškai galimas turto konfiskavimas arba išplėstinis turto konfiskavimas, o laikino nuosavybės teisių suvaržymo apimtis priklauso ne nuo esamų įtarimų, o galimai dar tik būsiančių įtarimų. Akivaizdu, kad tokia situacija nebūtų sukuriama, jeigu baudžiamojo proceso įstatyme būtų aiškiai apibrėžta laikinojo nuosavybės teisės apribojimo apimtis, draudžianti viršyti civilinio ieškinio dydį ar įtarime suformuluoto galimo turto konfiskavimo dydį. Matyt, Konstituciniam Teismui šioje vietoje dar teks atsakyti į klausimą, ar BPK 151 straipsnis tiek, kiek jame neapibrėžtas laikinojo nuosavybės teisių apribojimo mastas, nesusiejant masto su pareikšto civilinio ieškinio dydžiu ar pareikštame įtarime nurodytu galimo turto konfiskavimo dydžiu, neprieštarauja (prieštarauja) Konstitucijos 23 straipsnio 2 daliai.

Asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrįstumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Bet koks pagrindinių teisių ir laisvių ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionalių santykiu, garantuojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad pagal Konstituciją pagrindinių žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių teisių esmės; jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui (Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas). Pagaliau reikalavimas laikantis konstitucinio proporcingumo principo asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia*, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas). Tiek baudžiamosios teisės, tiek ir baudžiamojo proceso teisės funkcijos yra susijusios su žmogaus teises ir laisves ribojančių veiksmų atlikimu. Tokie ribojimai yra pateisinami tik tada, kai jie taikomi laikantis konstitucinių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principų, įstatyme aiškiai numatytais pagrindais ir tvarka.

4. Svarbesni Konstitucinio Teismo suformuoti doktrinos aspektai ir jų reikšmė teismų praktikai

Baudžiamosios teisės aktualijos mūsų teisiniame gyvenime išryškėja teisėkūros procese, teisės taikymo praktikoje, bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų jurisprudencijoje, advokatų, prokurorų apeliaciniuose, kasaciniuose skunduose, teisės doktrinoje. Ypač kasacinėje jurisprudencijoje galima išvystyti ne tik mūsų šalies teisingumo sistemos profesinį lygį, bet ir teisingumą vykdyti turinčių padėti institucijų (prokuratūros, ikiteisminio tyrimo institucijų), teisėkūros subjektų darbo kokybę, teisingumo sistemos santykius su kitomis valstybės valdžiomis. Taigi, baudžiamosios kasacinės instancijos jurisprudencijos svarba šalies baudžiamojoje politikoje nekelia abejonių. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo oficialioji doktrina tampa vis labiau pastebima ir vienu iš svarbiausių teisinės kultūros elementų. Kasacinė praktika privalo būti nuosekli, neprieštaringa, giliai argumentuota, aiški. Akivaizdu, kad teismų praktikos nuoseklumas laikomas kokybiško teismų darbo požymiu. Kartu baudžiamosios teisės taikymas bene dažniausiai kelia žmogaus teisių, laisvių suvaržymų, ribojimų konstitucingumo, teisėtumo, proporcingumo klausimų.

Pastaruoju metu vis labiau atkreipiamas dėmesys į bylos proceso organizatorius, kurie privalo veikti išimtinai stropiai, gerbdami žmogaus teises, žinodami apie jas, o ne bet kaip veikdami. Stropumas procese bendriausia prasme gali būti suprantamas kaip rūpinimasis, atsargumas ir dėmesingumas, kurių reikalaujama iš teisėsaugos institucijų ir pareigūnų, taip pat ir asmens konkrečioje byloje susiklosčiusioje situacijoje. Ši problema itin aktuali sudėtingose, didelės apimties bylose, kurių procesui tinkamai organizuoti reikia visų kompetentingų valstybės institucijų pastangų.

Konstitucinio Teismo, tikrinančio įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, jurisprudencijoje atskleidžiamas tikrasis konstitucinio reguliavimo turinys. Būtent konstitucinė jurisprudencija formuoja aiškų Konstitucijos normų ir principų, kurie paprastai yra bendrojo pobūdžio, turinį ir ribas. Konstitucinis Teismas, tiek aiškindamas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintas normas ir principus, tiek iš konstitucinio teisinio reguliavimo kildindamas vieną ar kitą konstitucinį principą, plėtoja įstatymų leidėją saistančių konstitucinių principų sampratą ir taip didina Konstitucijos įtaką ordinarinei teisei (Jarašiūnas, 2006, p. 24–33).

Konstitucinis Teismas dar 1997 m. lapkričio 13 d. nutarime (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas) tyrė įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Baudžiamojo proceso, Civilinio proceso ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimų ir papildymų“ nuostatos, kuria pakeistas Administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnis, atitiktį Konstitucijai ir pripažino, kad šio kodekso 50 straipsnio dispozicija „Smulkusis svetimo turto pagrobimas vagystės, sukčiavimo, pasisavinimo ar iššvaistymo būdu, nesant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 271, 274 ir 275 straipsniuose numatytų sunkinančių aplinkybių“

kuri taikoma ir nepilnamečiams, neprieštarauja Konstitucijai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčijamo įstatymo pakeitimu iš esmės yra išplėstas veikų, už kurias nepilnamečiai gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ratas. Aptaręs nepilnamečių atsakomybės ypatumus, Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje, be kita ko, patvirtino ir atsakomybės diferencijavimo pagrindus. Anot teismo, „atsakomybės diferencijavimas gali būti padarytas atsižvelgiant ne tik į neteisėtomis veikomis padaromą žalą, jos dydį, bet ir į tų veikų padarymo būdus bei kitas aplinkybes, taip pat į jau numatytas poveikio priemones“, taip pat pripažino, kad administracinės ar baudžiamosios atsakomybės už skirtingo pavojingumo veikas nustatymas nepažeidžia nei lygybės, nei teisingumo konstitucinių principų. Kitu savo nutarimu antikonstituciniu Konstitucinis Teismas pripažino reguliavimą, pagal kurį negalima individualizuoti vadinamųjų ekonominių sankcijų (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas). Nustatydamas sankcijų už įstatymų pažeidimus dydį, įstatymų leidėjas yra saistomas teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų, kitų konstitucinių reikalavimų. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui. Taigi, vadovaujantis konstituciniais teisingumo ir teisinės valstybės principais, įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos bausdos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą. Be to, įstatymų leidėjas, nustatydamas tokią sankciją už teisės pažeidimą, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas ar kita institucija, skirdama nuobaudą už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas bylos aplinkybes ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytoji nuobaudą. Sprendžiant, ar Alkoholio kontrolės įstatymo 44 straipsnio 4 dalis (2002 m. birželio 20 d. redakcija), įtvirtinanti griežtai apibrėžtus (absoliučius) baudų dydžius, neprieštarauja konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams, esminę reikšmę turi tai, kad, įstatyme neįtvirtintus diferencijuotų baudų dydžių, o nustačius griežtai apibrėžtą (absoliutų) bausdos dydį, nebelineka galimybės skiriant baudą jos dydį individualizuoti atsižvelgus į pažeidimo pobūdį ir kitas aplinkybes.

Pastaruoju metu Konstitucinis Teismas nagrinėjo nemažai konstitucinės justicijos bylų, kuriose pabrėžiamas reikalavimas įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus, kurie kyla iš konstitucinio teisinės valstybės principo išplaukiančių proporcingumo ir teisingumo principų. Štai viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas pažymėjo tai, kad konstitucinis teisinės valstybės

principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės. Vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų yra konstitucinis proporcingumo principas, reiškiantis, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad jos neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Tuo tarpu reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia*, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus. O neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas yra ir konstitucinis teisingumo principas; teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas). Dar viename iš savo nutarimų Konstitucinis Teismas detalizavo, kad nors nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais, *inter alia*, itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai, be kita ko, savo pobūdžiu, padariniais gali būti įvairūs; baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, gali būti labiau arba mažiau pavojingi, gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir kt. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad veikos pavojingumą dažnai lemia kėsinimosi objektas ir dalykas (pavyzdžiui, veika, kuria sukeltas pavojus žmogaus gyvybei, yra pavojingesnė negu kėsinimasis į jo turta); veikos pavojingumui gali turėti reikšmės ir jos padarymo būdas (pavyzdžiui, atviras turto pagrobimas panaudojus smurtą yra pavojingesnis už tokio pat turto pagrobimą slaptai), kaltės forma (pavyzdžiui, tyčinis turto sunaikinimas yra pavojingesnis už tokį pat neatsargų turto sunaikinimą), nusikaltimo subjekto ypatumai (Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas). Minėta Konstitucinio Teismo doktrina plėtojama ir 2022 m. spalio 20 d. nutarime „Dėl draudimo būti statutiniu valstybės tarnautoju asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės“ (Konstitucinio Teismo 2022 m. spalio 20 d. nutarimas).

Ypač reikšmingas moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi yra Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame susisteminta ir išplėtotą *non bis in idem* principo doktrina (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas). Konstitucinis principas *non bis in idem* nereiškia, kad įstatymu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmens, jau bausto už teisės pažeidimą, vėl padarytas toks pat teisės pažeidimas būtų kvalifikuojamas pagal kitą tos pačios teisės šakos normą, numatančią formaliai kitą teisės pažeidimą, o asmeniui už tokią pat pakartotinai padarytą teisę priešingą veiką būtų taikoma kitokia, griežtesnė sankcija nei asmeniui,

padariusiam tokią veiką pirmąkart. Toks įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas, kai tam tikros rūšies teisės pažeidimo pakartotinis padarymas (tos pačios arba kitos įstatyme nurodytos tos pačios teisės šakos nuostatos pažeidimas) yra traktuojamas kaip formaliai kitą teisei priešingą veiką kvalifikuojanti aplinkybė, kuri lemia, kad asmuo gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn teisinėn atsakomybėn, t. y. jam už šį teisės pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart, nevertintinas kaip sudarantis teisinės prielaidas asmenį antrąkart bausti už tą pačią veiką – anksčiau padarytą teisės pažeidimą. Kartu pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad traukiant asmenį teisinėn atsakomybėn už pakartotinai padarytą teisės pažeidimą pakartotinumumas (aptariamuju aspektu) būtų traktuojamas ir kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė, ir kaip teisinę atsakomybę už šį, formaliai kitą, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė. Toks teisinis reguliavimas nukryptų nuo Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinto principo *non bis in idem*.

Išvados

Šiuolaikinė teisės doktrina teigia, kad paisant specialiųjų principų ne tik užkertamas kelias valstybės savivalei baudžiamojoje justicijoje ir nustatomas vienodas matas pripažįstant asmenis nusikaltusiais ir juos baudžiant, bet ir – tai ne mažiau svarbu – užtikrinama baudžiamųjų įstatymų leidybos ir jų taikymo atitiktis Konstitucijai ir joje įtvirtintiems bendriesiems teisės principams (teisinės valstybės, humanizmo, teisingumo, lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo).

Kai pavojingo elgesio ribos nėra tiksliai apibrėžtos įstatyme, našta apginti konstitucinius baudžiamosios teisės principus tenka teismams. Pildydami teisės spragas teismai privalo vadovautis, *inter alia*, konstitucine žmogaus teisių ir laisvių samprata, Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo maksima, konstituciniais teisinės valstybės, teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo principais, taip pat konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu.

Nors Konstitucinio Teismo nutarimuose nėra pabrėžta kokios nors ypatingos kasacinės praktikos reikšmės, tačiau kasacinis teismas, kaip galutinė baudžiamųjų bylų nagrinėjimo instancija, neišvengiamai yra autoritetingiausias precedentų formuotojas. Vadovaujantis Konstitucinio Teismo suformuotais precedentinės teisės pagrindais, kasacinis teismas praktiką formuoja nutartimis, priimtomis konkrečiose bylose. Kasacinis teismas taip pat publikuoja atskirų baudžiamųjų bylų praktikos apžvalgas. Apžvalgos ir jose pateikiamos išvados nėra privalomos, tačiau turi didelę metodinę ir informacinę reikšmę teismams.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 110-5564.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 53, 7–26.
2. Fedosiuk, O. (2016). Dirbtinis kriminalizavimas kaip teisinės praktikos patologija. *Teisės apžvalga*, 2(14), 28-47.
3. Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras.
4. Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J; Ragauskas, P. (red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai. Vilnius: Akademinė leidyba, 297–327.
5. Gruodytė, E. (2016). Atskiri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įtakos baudžiamajai justicijai aspektai. *Baudžiamoji justicija ir verslas*. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 98–114.
6. Gutauskas, A. (2013). Konstitucinės jurisprudencijos įtaka baudžiamosios justicijos formavimuisi: teorija ir praktika. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 127–153.
7. Jarašiūnas, E. (2006). Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*, 12(90), 24–33.
8. Prapiestis, J., Švedas, G., Prapiestis, D. (2021). Teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies klausimais. *Teisė*, 119, 31–51.
9. Pūraitė-Andrikienė, D. (2022). Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
10. Švedas, G., Veršekys, P., Levon, J., Prapiestis, D. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių suderinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Urbaitis, R. K. (2007). Konstitucinio Teismo nutarimų poveikis bylų nagrinėjimo teismuose praktikai. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų dešimtosios konferencijos medžiaga. Konstitucinių Teismų sprendimų vykdymas ir jų poveikis teisinei sistemai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *East West Alliance Limited prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 19336/04.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27510/08.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Taganrog LRO ir kiti prieš Rusiją*, peticijos Nr. 32401/10.

Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-314.
2. Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-562.
3. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 104-2644.
4. Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 17-419.
5. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 49-1424.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105-3318.
7. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-2552.
8. Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-465.
9. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
10. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
11. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7.
12. Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.
13. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
14. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957, atitaisyamas – 2006 12 16, 137.
15. Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.
16. Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 150-6106.
17. Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.
18. Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 25-1222.
19. Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, 4467.
20. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, 26640.
21. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR*, 8605.
22. Konstitucinio Teismo 2022 m. spalio 20 d. nutarimas. *TAR*, 21298.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2012.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-181/2008.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-107/2013.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-88/2014.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-135-648/2016.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-402/2010.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.